

BUXORO MINIATYURA MAKTABI: SHARQ SAN'ATINING NOYOB YODGORLIGI.

Ergasheva Shahnoza katta ilmiy xodimi

Buxoro tasviriy san'at muzeyi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro miniatyura maktabining tarixiy shakllanishi, estetik xususiyatlari va san'atdagi o'rni yoritilgan. XVI–XVII asrlarda gullab-yashnagan bu maktab Sharq tasviriy san'atining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Maqolada miniatyura tarixi unda aks etgan mavzular, uslubiy jihatlar, mashhur ustalar hamda maktabning bugungi kunda davom etayotgan an'analari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Buxoro miniatyura maktabi, sharq miniatyura san'ati, hirot maktabi, islomiy qo'lyozmalar, miniatyura kompozitsiyasi, tasviriy san'at, estetik uslubiyat, qur'on bezagi, sufiy mavzular, rang-baranglik, o'zbek miniatyura an'analari, zamonaviy miniatyura san'ati.

Sharq san'atida miniatyuraning o'rni

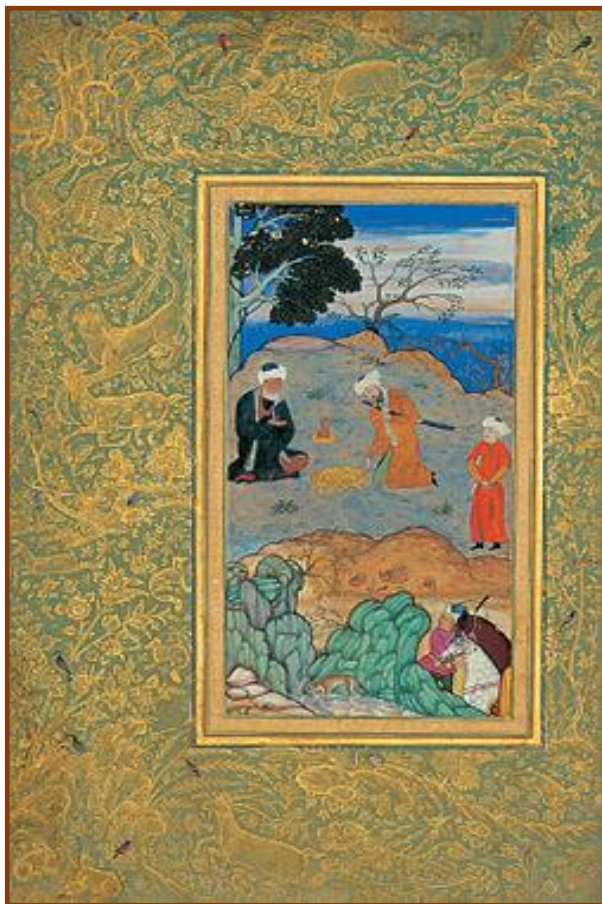
Sharq san'ati o'zining chuqur falsafasi, rang-barang uslublari va nozik ishlovlari bilan ajralib turadi. Uning muhim yo'nalishlaridan biri bu — miniatyura san'ati bo'lib, u asrlar davomida estetik go'zallik, tarixiy xotira va madaniy o'ziga xoslikni saqlab qolish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Miniatyura — bu mayda hajmda chizilgan, ammo nihoyatda nozik detallar bilan boyitilgan tasviriy san'at asari bo'lib, odatda qo'lyozmalarni bezash, tarixiy voqealarni tasvirlash yoki badiiy asarlarni vizual ifodalash maqsadida yaratilgan. Islomiy madaniyatda haykal va katta miqyosdagi portret san'ati cheklanganligi sababli, miniatyura tasviriy san'atga bo'lgan ehtiyojni qondirgan. Shu bois, bu san'at diniy jihatdan ham, madaniy jihatdan ham maqbul va muhim hisoblangan. Miniatyuralarda aks etgan obrazlar ko'pincha tasavvufiy, axloqiy yoki tarixiy ma'nolar bilan boyitilgan. Bu esa ularni nafaqat estetik, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham muhim qilib qo'ygan.

Miniatyura san'ati nafaqat tasviriy san'at, balki adabiyot, xattotlik, naqsh va me'moriy bezak san'atlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ko'pincha miniatyura asarlari xattotlik namunalarini bezashda, kitob san'ati doirasida ishlatilgan. Bu uyg'unlik

natijasida Sharq san'ati o'ziga xos, mukammal san'at tizimini yaratgan: har bir element bir-birini to'ldiradi va boyitadi.

Tarixiy rivojlanish

Sharq miniatyura san'ati o'z ildizlarini Eron, Hindiston, Turk sultonliklari va Markaziy Osiyo kabi hududlardan oladi. U islomiy qo'lyozmalar bezagining muhim elementi sifatida vujudga kelgan. Eronning Ilxoniylar va Timuriylar davrida miniatyura san'ati yuksak darajada taraqqiy etdi. Ayniqsa, Hirot maktabi (XV asr) bu san'atning eng yorqin namoyandalaridan biri hisoblanadi. Kamoliddin Behzod kabi rassomlar bu yo'nalishni san'at darajasiga ko'tardilar. Markaziy Osiyo hududida, ayniqsa, Samarqand va Buxoro shaharlari miniatyura san'atining yirik markazlariga aylangan. U yerda ishlangan asarlar nafaqat estetik jihatdan, balki ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan.

Buxoro miniatyura maktabi — Markaziy Osiyo san'at tarixida muhim o'rin egallagan, o'ziga xos uslub va uslubiyatga ega bo'lgan ijodiy yo'nalishdir. U Sharq tasviriy san'atining eng nafis ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bu maktabda yaratilgan asarlar faqat bezak emas, balki chuqur mazmun va madaniy qadriyatlarni ham o'zida mujassam etadi. Bu maktabning rivojlanish tarixi asosan XVI–XVII asrlarga, ya'ni Shayboniylar va Ashtarxoniylar hukmronligi davriga to'g'ri keladi. Buxoro o'sha davrlarda nafaqat siyosiy, balki ilm-fan, adabiyot va san'at markaziga aylangan edi. Shu sababli miniatyura san'ati uchun qulay muhit vujudga keldi. Buxoro maktabining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatgan manba bu — Hirot miniatyura maktabi edi.

Kamoliddin Behzod asos solgan Hirot maktabi nafis tasvir, psixologik obraz yaratish, kompozitsion aniqlik va rang-baranglik bilan ajralib turgan. Hirot dan Buxoroga ko'chib kelgan san'atkorlar orqali bu an'analar Buxoroda davom ettirildi, ammo asta-sekin Buxoro maktabi o'ziga xos yo'lni tanladi. Buxoro rassomlari o'zlarining uslublarini

ishlab chiqib, maktabga mustaqil yo‘nalish berishga muvaffaq bo‘ldilar. Buxoro o‘z davrida madaniyat, ilm-fan va san‘at markazi sifatida tanilgan bo‘lib, bu holat miniatyura san‘atining rivojiga katta turtki bo‘lgan.

Buxoro miniatyura maktabining asarlari quyidagi xususiyatlarga ega:

- Kompozitsiya: Asarlarda tafsilotlarga e‘tibor qaratilgan.
- Ranglar: Yorqin va boy ranglar, oltin va kumush ranglar keng qo‘llanilgan.
- Mavzular: Diniy, falsafiy va sufiy mavzular asosiy o‘rin tutadi.

Buxoro miniatyura maktabining asoschilaridan biri bu Mahmud Muzahhib. U Hirot maktabining buyuk vakili Kamoliddin Behzod an‘analarini davom ettirib, ularni Buxoro muhitiga moslashtirgan. Mahmud Muzahhib XVI asr boshlarida yashab ijod qilgan mashhur miniatyurachi va bezak ustasi. U dastlab Hirot (Afg‘oniston hududida) Kamoliddin Behzodning ta‘siri ostida tahsil olgan va ishlagan. Keyinchalik Buxoroga ko‘chib o‘tgan va o‘z faoliyatini shu yerda davom ettirgan. Muzahhibning asarlarida Hirot maktabining nafislik va tafsilotlarga e‘tibor berish an‘analari saqlanib qolgan. Uning miniatyuralarida insoniy his-tuyg‘ular, hayotiy voqealar va ijtimoiy sahnalar realistik tarzda tasvirlangan. Yorqin va sokin ranglar uyg‘unligi, qur‘oni karim va she‘riy asarlarning sahifalariga bag‘ishlangan bezaklar yaqqol ko‘zga tashlanadi.

“Darvesh ziyorati” Mahmud Muzahhib imzosi bilan Sa‘diy Sheroziyning Gulistonidan nusxa.

*Kamoliddin Behzod A‘yonlar kengashi,
“Muraqqoyi Gulshan”*

Buxoro miniatyura san'atining so'nggi yirik vakillaridan biri Sadridin Pochchaev (1876–1948). Sadridin Pochchaev o'zining ijodiy faoliyati bilan Sharq miniatyura an'alarini 20-asrga muvaffaqiyatli olib o'tgan san'atkordir. Sadridin Pochchaev miniatyura san'atida o'ziga xos uslub yaratgan. U Sharq miniatyura an'alarini zamonaviy mavzular bilan boyitib, o'z asarlarida klassik Sharq she'riyoti syujetlarini Buxoro me'morchiligi bilan uyg'unlashtirgan. Uning asarlarida "Alisher Navoiy", "Yusuf va Zulaiho", "Farhod va Shirin" kabi mashhur dostonlarga ishlangan miniatyuralar mavjud. Sadridin Pochchaevning asarlari orasida "Paxta terimi", "Boy ayollar arg'amchida", "Saylov" kabi zamonaviy mavzularga bag'ishlangan miniatyuralar mavjud. Uning "Paxta terimi" asarida kollektivlashtirish davridagi mehnat jarayoni tasvirlangan bo'lib, unda erkaklar va ayollar paxta terayotgan sahna aks ettirilgan. "Saylov" asarida esa saylov jarayoni, saylovchilarning faol ishtiroki realistik tarzda ifodalangan. Sadridin Pochchaevning asarlari Buxoro tasviriy san'at muzeyida saqlanadi. Uning ijodi Buxoro miniatyura maktabining 20-asrdagi davomchisi sifatida katta ahamiyatga ega. Uning asarlari orqali Sharq miniatyura san'ati an'alarini zamonaviy ruhda davom ettirilgan. Sadridin Pochchaev Buxoro miniatyura san'atining so'nggi yirik vakillaridan biri bo'lib, o'zining ijodi orqali Sharq miniatyura an'alarini zamonaviy mavzular bilan boyitgan. Uning asarlari Buxoro madaniy merosining ajralmas qismidir.

Sadridin Pochchaev "Farhod va Shirin"

Bugungi kunda Sharq miniatyurasi nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy san'at ilhomi sifatida ham qayta tiklanmoqda. Ko'plab rassomlar, dizaynerlar va san'atshunoslar bu san'at turidan foydalanib, yangi g'oyalar va loyihalar ustida ishlamoqda. O'zbekistonda ham miniatyura san'atiga qiziqish ortib bormoqda. Ilmiy izlanishlar, ko'rgazmalar, o'quv dasturlari va zamonaviy miniatyura maktablari bu yo'nalishni rivojlantirishda muhim o'rin tutmoqda.

Xulosa. Sharq miniatyura san'ati — bu o'ziga xos estetik tizim, madaniy meros va tarixiy xotiraning betakror ifodasidir. Uning eng yuksak namoyonlaridan biri bo'lgan Buxoro miniatyura maktabi asrlar davomida nafaqat san'atkorlik an'alarini, balki xalqning ma'naviy dunyosini, hayot falsafasini ham o'zida mujassam etgan. Bu maktab vakillari, jumladan, Mahmud Muzahhib va Sadridin Pochchaev kabi san'atkorlar orqali miniatyura san'ati har bir avlod uchun o'z zamonasi bilan uyg'un holda yashab kelmoqda. Ularning asarlari orqali biz nafaqat tarixni, balki zamon ruhini, estetik qarashlarni va insoniy qadriyatlarni ko'ramiz. Buxoro maktabi bugungi kunda ham Sharq san'ati taraqqiyotining muhim asoslaridan biri bo'lib qolmoqda. Shu bois, miniatyura san'atini o'rganish va uni asrab-avaylash — bu madaniy xotiramizni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish yo'lidagi muhim qadamlardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alisher Navoiy. Xamsa (to'plam). — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillarda.
2. Binyon, L., Wilkinson, J. V. S., & Gray, B. (1933). Persian Miniature Painting: Including a Critical and Descriptive Catalogue of the Miniatures Exhibited at Burlington House, January–March, 1931. London: Oxford University Press.
3. G'aniyeva, N. (2001). O'zbek miniatyura san'ati. — Toshkent: San'at nashriyoti.
4. Suleymanova, S. (2010). Markaziy Osiyo miniatyura maktablari va ularning rivojlanish bosqichlari. — Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti.
5. Nasr, Seyyid Hossein. (1987). Islamic Art and Spirituality. — New York: State University of New York Press.
6. Qosimova, Z. (2018). Kamoliddin Behzod va Hirot miniatyura maktabi. — Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.
7. Welch, S. C. (1976). Persian Painting: Five Royal Safavid Manuscripts of the Sixteenth Century. — New York: The Metropolitan Museum of Art.
8. Miniatyura san'ati. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi // www.uzencyclopedia.uz — (online manba, ko'rilgan sana: 2025-yil 28-may).

9. Karimov, A. (2020). Islom san'ati va tasviriy ifoda: cheklovlar va imkoniyatlar. — "Sharqshunoslik" ilmiy jurnali, №2.
10. Qomus.info. Buxoro miniatyura maktabi. Elektron manba: <https://qomus.info>
11. Shodmonov, B. (2015). O'zbek miniatyura san'ati tarixidan. Toshkent: "San'at" nashriyoti.
12. Аминов, А. Ш., Мамурова, Д. И., Маматов, Д. К., & Собирова, Ш. У. (2021). Проблемы организации самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях. *European science*, (2 (58)), 77-79.
13. Собирова, Ш. У., Ядгаров, Н. Д., Мамурова, Д. И., & Шукуров, А. Р. (2021). Основы, цели и задачи обучения изобразительному искусству. *European science*, (2 (58)), 62-65.
14. Маматов, Д. К., & Мамурова, Д. И. (2016). Педагогические конфликты: способы их урегулирования. *NovaInfo. Ru*, 4(57), 408-417.
15. Мамурова, Д. И., & Мамурова, Ф. И. (2015). Соотношения навыков черчения с опытом психологического исследования. *Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири*, (1), 58-65.
16. Olimov, S. S., & Mamurova, D. I. (2022). Directions For Improving Teaching Methods. *Journal of Positive School Psychology*, 9671-9678.
17. Mamurova, D. (2024, January). Consolidation and generalization of theoretical knowledge through independent education. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION* (Vol. 1, No. 1, pp. 255-258).
18. Abdullaev S., Mamatov D. Pedagogical foundations in the teaching of folk arts and crafts of Uzbekistan in the training of teachers of fine arts //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 420. – С. 10019.
19. Djalolovich, Y. N., Kodirovich, M. D., Ruziboevich, S. A., & Islomovna, M. D. (2021). Improving the professional training of fine art teachers. *European science*, (2 (58)), 44-46.
20. Шукуров, А. Р., Ядгаров, Н. Д., Маматов, Д. К., & Аминов, А. Ш. (2021). Методика использования компьютерных программ на уроках рисования в средней школе. *European science*, (2 (58)), 47-50.
21. Pirnazarov G. F., Mamurova F. I., Mamurova D. I. Calculation of Flat Ram by the Method of Displacement //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 35-39.
22. Mamurova D. I., Ibatova N. I., Badieva D. M. The importance of using the keystadi innovative educational technology method in training the image module of

- geometric shapes //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 335-338.
23. Ilkhamovna I. S. DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES IN FINE ARTS LESSONS //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 104-107.
24. Сулаймонова, М. Б., Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). ДОСТИЖЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ И ПРАВСТВЕННОЙ ЗРЕЛОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. *European science*, (3 (59)), 53-56.
25. Avliyakulova, N. M. (2021). Tasviriy San'at O 'Qitish Metodikasi» Fanidan Topshiriqlarni Nazorat Qilish Va Baholash. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(5), 270-276.
26. Sadikovna, M. A., Razzokovna, O. G., Ilhamovna, I. S., & Muzaffarovna, A. N. (2021). The place of art in personal development. *European science*, (2 (58)), 98-100.
27. Ramazanova, O. K., & qizi Mustaqimova, G. G. (2022). Formation and Development of National Musical Traditions. *European journal of innovation in nonformal education*, 2(1), 336-339.
28. Ramazanova, O. K., & Shukurov, M. (2022). Historical development of status.
29. Sulaymonova, M. B. (2023). TASVIRIY SAN'ATNI O 'QITISHDA HAMKORLIKDAGI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ASOSLARI. *Inter education & global study*, (5), 13-19.
30. Sulaymonova, M. B. (2024). ISSUES OF IMPROVING BUKHARA MUSEUMS. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(4), 301-304.
31. Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., Тухсанова, В. Р., & Сулаймонова, М. Б. (2021). Педагогические, психологические и методические основы проведения бесед об искусстве. *European science*, (2 (58)), 38-40.